

ALFRED STASZAK

UNIwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-1318-6513

Środek karny degradacji po nowelizacji z lipca 2022 r. – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*

I. Uwagi wstępne

Oczekiwanie wysokich kwalifikacji zawodowych, a także właściwej postawy etycznej i moralnej wpisane jest w etos służby wojskowej¹. W przypadku oficera Wojska Polskiego jest to etos szczególnie. Przyjmuje się w krajowej literaturze tematu, że ukonstytuowany jest z kilku grup wartości², do których zaliczamy:

- wartości zawodowe, takie jak: profesjonalizm, fachowość wykonywania powierzonych zadań, odpowiedzialność za siebie i innych, koleżeństwo czy odwaga, umiejętność podporządkowania się dyscyplinie wojskowej;
- wartości moralne, takie jak: honor, uczciwość, poczucie sprawiedliwości, życzliwość, szlachetność, tolerancja, poszanowanie godności i szacunek wobec drugiego człowieka;
- wartości charakteru i tu wskazuje się: stanowczość, słowność, rzetelność czy skromność;
- wartości kreujące (udoskonalające) to jest: inteligencja, wiedza, pracowitość i wytrwałość, a w końcu na konglomerat ten składają się również

¹ Ustawa o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r., t.j. z dnia 14 września 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 2305 ze zm. w art. 129 i art. 130 wskazuje, że służba wojskowa dzieli się na czynną służbę wojskową i służbę w rezerwie, a czynna służba wojskowa polega na pełnieniu: 1) zasadniczej służby wojskowej; 2) terytorialnej służby wojskowej; 3) służby w aktywnej rezerwie w dniach tej służby oraz odbywaniu ćwiczeń wojskowych w ramach pasywnej rezerwy; 4) zawodowej służby wojskowej; 5) służby w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny.

² D. Szeleszczuk, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 19.02.2020 r., I KA 10/19*, „Prawo w Działaniu” 2022, t. 49, s. 122 i n.

– wartości obywatelskie, a tu podaje się przede wszystkim takie wartości jak patriotyzm i heroizm.

Żołnierski etos wynika z wielowiekowej tradycji i społecznego zaufania do roli wojska jaką pełni ono zarówno w czasie pokoju, jak i w czasie wojny. Towarzyszy mu wysoka pozycja społeczna żołnierza, która jest tym wyższa, im wyższą rangę posiadał dany żołnierz w hierarchii służbowej³.

Zgodnie z art. 83 ustawy o obronie Ojczyzny do służby wojskowej może być powołana tylko osoba, która spełnia wskazane w ustawie warunki. Wśród nich wymienienia się nie tylko odpowiedni wiek czy polskie obywatelstwo, ale także zdolność fizyczną i psychiczną do pełnienia służby wojskowej, niekaralność za przestępstwo umyślne, nieposzlakowaną opinię, posiadanie wykształcenia co najmniej wyższego – w przypadku pełnienia służby na stanowisku służbowym w korpusie oficerów, a co najmniej wykształcenia średniego w przypadku pełnienia służby na stanowisku służbowym w korpusie podoficerów⁴. Wysokie wymagania moralno-etyczne stawiane są już zatem nawet wobec kandydatów do pełnienia służby wojskowej.

Struktura wojskowa jest wysoce zhierarchizowana, a awans na wyższy stopień ma wysoce formalny charakter. Obecnie w polskim wojsku wyróżnia się korpusy: korpus szeregowych, korpus podoficerów młodszych i podoficerów starszych oraz korpus oficerów, do którego zalicza się korpusy: oficerów młodszych, oficerów starszych, a dodatkowo także generałów i admirałów. Te korpusy dzielą się na korpusy osobowe, w których występuje podział na specjalności wojskowe. Na ten formalny podział związany ze stopniem wojskowym nakłada się jeszcze cała hierarchia stanowisk służbowych, a stanowisko służbowe nie jest obecnie ściśle związane z posiadanym stopniem.

Ustawowa hierarchia stopni wojskowych oraz organizacyjna stanowisk służbowych powiązana jest z wysokimi kryteriami awansu, który może nastąpić dopiero po upływie 3 lat od dnia poprzedniego mianowania. Wcześniejszy awans na wyższy stopień w czasie pokoju jest możliwy jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach w uznaniu zasług: m.in. z tytułu udziału w walkach o niepodległość państwa polskiego, udziału w misjach i operacjach poza granicami państwa, zasług za wykonywanie prac lub zadań na rzecz obronności państwa. Wyjątkowo, tylko w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, jeżeli została podwyższona gotowość obronna państwa bez ogłaszania mobilizacji lub stanu wojennego, na pierwszy stopień wojskowy w korpusie podoficerów lub w korpusie oficerskim można mianować żołnierza z pominięciem tych zasad. W czasie wojny, co jest oczywiste, obowiązują

³ W dziejach częste są przypadki objęcia najwyższych funkcji państwowych przez wysokich rangą żołnierzy (np. Prezydentem Czech został generał Petr Pavel) lub nawet łączenia tych funkcji.

⁴ Art. 83 ustawy o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r., t.j. z dnia 14 września 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 2305 ze zm. wymienia również inne warunki, które musi spełniać kandydat do służby wojskowej.

inne zasady, gdyż wówczas ustawowe przesłanki mianowania na wyższy stopień wojskowy nie obowiązują. W konsekwencji w czasie wojny nawet osoby skazane za przestępstwo popełnione z winy umyślnej mogą nagrodowo awansować, gdy żołnierz zasłużył się wyjątkowym męstwem (odwagą i walecznością) na polu walki.

Wysokie wymagania etyczne stawiane żołnierzom niezależnie od stopnia i pełnionych w wojsku obowiązków powoduje, że społeczny etos żołnierza jest bardzo wysoki i odgrywa istotną rolę w kształtowaniu wizerunku osób pełniących służbę wojskową jako podmiotów godnych szczególnego zaufania publicznego.

II. Środek karny degradacji w części wojskowej Kodeksu karnego

Część wojskowa Kodeksu karnego przewidywała do nowelizacji z dnia 7 lipca 2022 r.⁵ dwa środki karne, które wzbogacały określony w art. 39 Kodeksu karnego katalog środków takiego oddziaływania karnego. Były to: środek karny wydalenia z zawodowej służby wojskowej oraz degradacji. Oba te środki obecnie są związane tylko ze służbą wojskową. Należy przy tym podkreślić, że sąd mógł orzec degradację tylko wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego była żołnierzem służby czynnej, a więc już nie w stosunku do żołnierza rezerwy czy będącego w stanie spoczynku.

Środek karny degradacji ma za zadanie eliminowanie z szeregów wojska osób, które sprzeniewierzają się etosowi żołnierza poprzez dopuszczenie się przestępstwa umyślnego, jeżeli jego rodzaj, sposób i okoliczności popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Ustawodawca tym samym nie wprowadza innych przesłanek stanowiących podstawę jego orzeczenia, jak te odnoszące się do wartości budujących ten etos, choć on sam nie jest prawnie zdefiniowany. W szczególności nie zostały ustawowo wskazane przesłanki związane z wysokością wymierzanej kary, co w praktyce oznacza, że środek ten może zostać orzeczony także w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub nawet na karę łagodniejszego rodzaju.

Pamiętać jeszcze trzeba, że o ile środek karny wydalenia z zawodowej służby wojskowej nie pozbawia żołnierza splendoru płynącego z posiadanego stopnia wojskowego, a jedynie usuwa go z czynnej służby wojskowej, o tyle degradacja powoduje daleko idącą infamię związaną z pozbawieniem wszystkich nadanych żołnierzowi stopni wojskowych, a przecież z założenia pierwotnie nadawanych mu

⁵ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 7 lipca 2022 r., Dz. U. z 2022 r. poz. 2600 ze zm. przeniosła środek karny degradacji do części ogólnej Kodeksu karnego.

dożywotnio⁶. Wymierzenie środka karnego degradacji ma zatem extraordinaryny charakter i powoduje również dodatkowo utratę pracy w siłach zbrojnych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami skutkiem utraty w ten sposób stopnia wojskowego jest jego zwolnienie z zawodowej służby wojskowej⁷ oraz obniżenie wysokości wypracowanego uprawnienia emerytalnego – emerytury wojskowej bądź renty⁸. Degradacja zatem pociąga za sobą również dotkliwe następstwa ekonomiczne dla żołnierza, wobec którego może być orzeczona, choćby już przestał nim być w chwili orzekania (ale był nim w chwili czynu)⁹.

Pomimo tego, że sądy rzadko orzekają ten środek karny¹⁰, Sąd Najwyższy wielokrotnie już w swoich orzeczeniach wskazywał, że podstawą degradacji może być tylko uznanie przez sąd, iż nastąpiło sprzeniewierzenie się przez żołnierza wartościom, które budują jego etos zawodowy. We wszystkich orzeczeniach sądowych podnosi się bowiem, że degradacja jako kara odnosi się do przymiotów charakteru żołnierza, a nie jego kompetencji zawodowych. Kodeks karny zarówno przed, jak i po omawianej nowelizacji wskazuje, że sąd może orzec degradację jedynie w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. W wersji Kodeksu karnego przed nowelizacją z dnia 7 lipca 2022 r. ustawodawca przyjmował, że utrata przymiotów charakteru właściwych dla stopnia wojskowego ma miejsce „zwłaszcza w wypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”¹¹. Nowelizacja słusznie rezygnuje z uszczegółowienia przesłanek orzekania środka karnego degradacji, pozostawiając w tym zakresie większą decyzyjność sądowi. Niemniej jednak do dotychczasowego orzecznictwa można odnosić się posiłkowo, dokonując analizy, w jednostkowej sprawie, okoliczności mogących stanowić przesłanki utraty przymiotów, które powinny cechować żołnierza, a których on przestępstwem się sprzeniewierzył. Niewątpliwie będzie to miało miejsce – zdaniem Sądu Najwyższego – wówczas, gdy „żołnierz zawodowy, będący sprawcą przestępstwa ciągłego, działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej i ponadto dopuszcza się przestępstwa z żołnierzami w stopniu wojskowym młodszymi”¹². W tym przypadku – zdaniem sądu – żołnierz utracił prestiż i uznanie społeczne wymagane od osoby posiadającej określony stopień

⁶ Art. 135 ust. 6 ustawy o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r., t.j. z dnia 14 września 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 2305 ze zm. stanowi, że stopnie wojskowe są nadawane dożywotnio.

⁷ A. Marek, *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, LEX/el. 2010.

⁸ S. Hoc, *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, LEX/el. 2016.

⁹ S. Winik, M. Nowak, *Degradacja w praktyce – problematyka możliwości podmiotowego rozszerzenia stosowania środka karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2019, nr 4, s. 44–62.

¹⁰ W okresie pomiędzy 2018 r. a pierwszą połową 2019 r. sąd orzekł środek karny degradacji jedynie w stosunku do 7 osób, za: S. Winik, M. Nowak, *op. cit.*, s. 46.

¹¹ Zob. art. 327 § 2 k.k. w brzmieniu obowiązującym do 1 października 2023 r.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1979 r., Rw 60/79, OSNKW 1979, nr 5, poz. 57.

wojskowy i nie może on mieć stopnia oficera, chorążego lub podoficera nie tylko w czynnej służbie wojskowej, lecz także w rezerwie¹³.

Degradacja, skoro jest związana ze sprzeniewierzeniem się uniwersalnym wartościom i etosowi żołnierza, może zostać orzeczona jedynie w przypadku popełnienia przestępstwa umyślnego. Dodatkowo nie każdego przestępstwa umyślnego, ale tylko takiego, którego rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca jednocześnie utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Takie rozumienie przesłanek degradacji powoduje, że pojawia się problem zbiegu przesłanek stanowiących podstawę orzeczenia tego środka lub środka karnego pozbawienia praw publicznych, o którym mowa w art. 40 § 1 k.k.

Pozbawienie praw publicznych może być orzeczone wobec sprawcy, który dopuścił się przestępstwa i został skazany na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata, jeżeli przestępstwa tego dopuścił się w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie. Środek karny ten może zostać także orzeczony w przypadku skazania za przestępstwa określone w art. 228 § 1 i 3-6, art. 229 § 1 i 3-5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 250a § 1 i 2, art. 271 § 3, art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2 k.k.¹⁴ Jest to o tyle istotne, że pozbawienie praw publicznych obejmuje, poza utratą czynnego i biernego prawa wyborczego do organu władzy publicznej, organu samorządu zawodowego lub gospodarczego, także utratę prawa do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz do pełnienia funkcji w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego lub zawodowego, jak również, co z omawianego punktu widzenia jest szczególnie istotne, utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego, a więc degradację. Jednocześnie środek ten jest automatycznie związany z utratą orderów, odznaczeń i tytułów honorowych oraz utratą zdolności do ich uzyskania w okresie trwania pozbawienia praw.

Wydaje się zatem, że zakresy konsekwencji prawnych orzeczenia środka karnego pozbawienia praw publicznych i degradacji w znacznym stopniu pokrywają się. Sytuacji, w której sąd może orzec środek karny pozbawienia praw publicznych jest jednak dużo mniej niż sytuacji, w których możliwe jest orzeczenie środka karnego degradacji. Podstawowa różnica związana jest z wymiarem kary, gdyż pozbawienie praw publicznych może być orzeczone tylko w stosunku do sprawcy skazanego na karę co najmniej 3 lat pozbawienia wolności, a w przypadku środka karnego degradacji ustawodawca takiego ograniczenia nie przewiduje. Nadto orzeczenie środka karnego pozbawienia praw publicznych jest możliwe w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 za przestępstwo popełnione w wy-

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 sierpnia 2005 r., WA 20/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1566.

¹⁴ Art. 40 § 2 pkt 2 k.k.

niku motywacji zasługującej na szczególne potępienie oraz w przypadku uznania sprawcy za winnego popełnienia jednego z przestępstw¹⁵ określonych w art. 228 § 1 i 3-6, art. 229 § 1 i 3-5, art. 230 § 1, art. 230a § 1, art. 250a § 1 i 2, art. 271 § 3, art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2 k.k. Takich ograniczeń w przypadku środka karnego degradacji nie ma.

Nie chodzi zatem tylko o zakres podmiotowy, ale także zakres przedmiotowy czynów karalnych, które mogą stanowić materialną podstawę takiego orzeczenia, jak i skutków, które obie kary wywołują. Różnice tych dwóch środków karnych powodują, że w wypadku każdego skazania żołnierza za zbrodnię sąd musi obli-gatoryjnie rozważyć, czy ujawniona przez czyn przestępny motywacja sprawcy nie zasługiwała na szczególne potępienie¹⁶. W takim wypadku bowiem należy zastoso-wać względem sprawcy surowszy środek karny – utraty praw publicznych, gdyż tym samym spełnione będą warunki, o których mówi art. 40 § 2 k.k. Natomiast środek karny w postaci degradacji może zostać orzeczony za każde przestępstwo umyślne, które jest związane z utratą właściwości wymaganych dla posiadania stopnia wojskowego¹⁷.

Przykładem takiego właśnie skazania może być uznanie żołnierza za sprawcę występkę o charakterze chuligańskim. Zdaniem Sądu Najwyższego popełnienie przez nietrzeźwego sprawcę czynu o charakterze chuligańskim, będącego zama-chem na życie lub zdrowie innej osoby – jako pozostającego w rażącej sprzeczności z podstawowymi wskazaniami regulaminów wojskowych i zasadami etyki zawo-dowej żołnierzy uprawnia sąd do orzeczenia właśnie środka karnego degradacji¹⁸. W innym z kolei orzeczeniu stosowanie przez żołnierza, zwłaszcza zawodowego, niedozwolonych metod wychowawczych w stosunku do podwładnego lub żoł-nierza stopniem młodszego stanowi nie tylko rażące naruszenie regulaminowych zasad normujących stosunki międzyosobowe w strukturze organizacyjnej wojska, lecz także dezawuuje autorytet przełożonego (starszego stopniem) i reprezento-wane przezeń walory moralnoetyczne. Dalej sąd podkreśla, że czyn związany ze znęcaniem się nad podwładnym w znacznym stopniu podważa prestiż przeło-żonego i jego autorytet niezbędny do kształtowania właściwych stosunków mię-

¹⁵ Art. 40 § 2 k.k. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 14 października 2021 r. o zmianie usta-wy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2021 r. poz. 2054.

¹⁶ Należy zwrócić uwagę, że ustawodawca wymaga, aby sprawca działał z motywacji zasługu-jącej na szczególne potępienie. Wymagane jest podwójnie negatywne wartościowanie – potępienie, które jest szczególne. Zob. szerzej na temat kwestii podwójnego wartościowania jako znamienia czynu zabronionego A. Staszak: *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 12, s. 32-49.

¹⁷ A. Kamiński, *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, LEX/el. 2006.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 1979 r., Rw 408/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 40.

dzyosobowych w specyficznej strukturze organizacyjnej wojska¹⁹, a to uprawnia do orzeczenia tego właśnie środka karnego. Również w przypadku skazania żołnierza za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej dochodzi do utraty przez niego nieposzlakowanej opinii będącej jednym z ustawowych warunków niezbędnych do bycia żołnierzem zawodowym, a to, w przekonaniu Sądu Najwyższego, powoduje utratę przez żołnierza właściwości do posiadania stopnia wojskowego i konieczność orzeczenia wobec oskarżonego środka karnego, stosowanego tylko wobec żołnierzy, degradacji²⁰.

Podobnie okoliczność, w których popełnione przez żołnierza przestępstwo nie narusza interesu wojskowo-służbowego, lecz dotyczy prywatnej bądź osobistej sfery życia, nie stanowi przeszkody do orzeczenia kary dodatkowej w postaci degradacji²¹.

W doktrynie podkreśla się, że degradację wolno jedynie orzec w razie skazania za przestępstwo, które niewątpliwie musi być przestępstwem o znacznej społecznej szkodliwości, gdy sposób jego popełnienia przemawia za ustaleniem, iż sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania jakiegokolwiek stopnia wojskowego, mając na uwadze brak wartości moralnych i prestiżu, który uzasadnia posiadanie stopnia przez żołnierza pełniącego czynną służbę wojskową, jak i żołnierza przeniesionego do rezerwy²².

Przesłanki stwarzające możliwość zastosowania środka karnego degradacji w nowelizacji z dnia 7 lipca 2022 r. przeniesiono z art. 327 § 2 k.k. do art. 43ba § 2 k.k. (po nowelizacji). Wskazują one jednak nadal, że sąd może orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Przenosząc uregulowania omawianego środka karnego z części wojskowej do części ogólnej, ustawodawca jednocześnie usunął w nowych przepisach zawarte w art. 327 § 2 k.k. sformułowanie: „a zwłaszcza w przypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”. Usunięcie z treści przepisu jego końcowej części (tej odnoszącej się do działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej) w praktyce nie ma większego znaczenia. Orzekanie o degradacji podlega bowiem ogólnym zasadom wymiaru kary i środków karnych, to jest związane z obowiązkiem wymierzenia przez sąd środka karnego według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, ale tak, by jego dolegliwość nie przekraczała stopnia winy i uwzględniała stopień społecznej szkodliwości czynu. De-

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 1983 r., Rw 1220/82, OSNKW 1983, nr 9, poz. 74.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2006 r., WA 19/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1243.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 1970 r., RNw 42/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 136.

²² W. Marcinkowski, *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*, LEX/el. 2011.

gradacji nie należy orzekać bowiem w oderwaniu od wagi popełnionego przestępstwa i stopnia zawinienia sprawcy ani motywować jej wymierzenia stanem zdrowia żołnierza²³. O tym, że dana osoba dopuszczająca się przestępstwa nie może być żołnierzem nie decydują w tej sytuacji okoliczności tego rodzaju jak na przykład aktualny stan zdrowia, ale okoliczności czynu, którego się ona dopuściła²⁴. O degradacji nie decyduje także to, że sprawca w chwili popełnienia przestępstwa miał na sobie mundur z właściwymi dystynkcjami, lecz sam czyn przestępny, jego pobudki i sposób popełnienia²⁵.

III. Postulaty zmian degradacji wojskowej i zmiany przewidziane ustawą o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 7 lipca 2022 r.

Niezależnie od tego, że środek karny degradacji nie był orzekany często, to jednak w środowiskach wojskowych, a także w doktrynie prawa karnego był zgłaszany postulat zmian możliwości jego stosowania również w stosunku do żołnierzy rezerwy²⁶. Ustawa o obronie Ojczyzny i pojawienie się nowych rodzajów czynnej i zasadniczej służby wojskowej oraz dwóch rodzajów służby wojskowej w rezerwie potrzebę tych zmian jeszcze bardziej uwypukliły.

Postulowane zmiany dotyczyły głównie możliwości rozszerzenia orzekania tego środka karnego wobec osób, które nie były żołnierzami w czynnej służbie wojskowej w chwili czynu, ale ich czyn godził w etos i honor żołnierza oraz służby, którą pełnili. Tym samym postulaty te dotyczyły żołnierzy rezerwy lub żołnierzy w stanie spoczynku, którzy mieli uprzywilejowaną pozycję w stosunku do tych, którzy pozostawali w służbie czynnej.

Jednocześnie przepisy części wojskowej Kodeksu karnego nie mogą być stosowane przez sądy powszechne orzekające w sprawach żołnierzy rezerwy lub w stanie spoczynku, którzy popełnili przestępstwo w czasie, kiedy nie byli już żołnierzami w służbie czynnej. Podmiotowa właściwość sądów wojskowych dotyczy bowiem żołnierzy w czynnej służbie wojskowej, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie, i to tylko w przypadku przestępstw określonych w roz-

²³ *Ibidem*.

²⁴ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1963 r., Rw 1364/62, OSNKW 1963, nr 7-8, poz. 137.

²⁵ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 1964 r., Rw 1517/63, OSNKW 1964, nr 5, poz. 77.

²⁶ Zob. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2024*, s. 12, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024> [dostęp 11.05.2023].

działach XXXIX-XLIV Kodeksu karnego, popełnionych przeciwko organowi wojskowemu lub innemu żołnierzowi, popełnionych podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, w obrębie obiektu wojskowego lub wyznaczonego miejsca przebywania, na szkodę wojska lub z naruszeniem obowiązku wynikającego ze służby wojskowej, lub przestępstw popełnionych za granicą, podczas użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa (Dz.U. z 2021 r. poz. 396 oraz z 2022 r. poz. 655)²⁷. Poza kognicją sądów wojskowych pozostają zatem całe grupy osób z wojskiem faktycznie związanych.

Z tego względu wprowadzane nowelizacją z dnia 7 lipca 2022 r. zmiany należy ocenić w tym zakresie pozytywnie, ale tylko częściowo. Nowelizacja nie obejmuje bowiem degradacji i pozbawienia stopnia w innych służbach mundurowych.

IV. Degradacja i pozbawienie stopnia w innych służbach mundurowych

Środek karny degradacji nie obejmuje żadnej formacji mundurowej funkcjonującej na wzór organizacji wojskowej, co wynikało wprost z art. 327 § 1 k.k. lub wynika z art. 43bb k.k. oraz 43ba k.k. po wejściu w życie nowelizacji z dnia 7 lipca 2022 r. Na zasadach zbliżonych do służby wojskowej funkcjonują w Polsce jednak również inne służby mundurowe lub formacje o zbliżonym sposobie funkcjonowania i hierarchicznej strukturze²⁸. Ustawowa regulacja funkcjonowania każdej z tych służb zawiera przepisy dyscyplinarne, które normują nie tylko katalog kar dyscyplinarnych, ale także przebieg specyficznego dla danej służby postępowania dyscyplinarnego. Istnieje wiele podobieństw w przepisach normujących te postępowania, w szczególności w zakresie kar. Należy wskazać, że katalog kar dyscyplinarnych zawarty został w ustawie o:

- a) Policji w art. 134²⁹,
- b) Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu w art. 146³⁰,
- c) Centralnym Biurze Antykorupcyjnym w art. 113³¹,

²⁷ Art. 647 § 1-5 k.p.k.

²⁸ CBA jest formacją mundurową i ma uprawnienia zbliżone do uprawnień policyjnych, ale jej funkcjonariusze nie mają stopni, a stanowiska służbowe.

²⁹ Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. z dnia 8 grudnia 2022 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.

³⁰ Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu z dnia 24 maja 2002 r., t.j. z dnia 28 stycznia 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 557 ze zm.

³¹ Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym z dnia 9 czerwca 2006 r., t.j. z dnia 22 lipca 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1900 ze zm.

- d) Służbie Ochrony Państwa w art. 215³²,
- e) Straży Granicznej w art. 136³³,
- f) Państwowej Straży Pożarnej w art. 117³⁴,
- g) Straży Marszałkowskiej w art. 105³⁵,
- h) Krajowej Administracji Skarbowej w stosunku do funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej w art. 255³⁶.

W ustawach konstytuujących wymienione formacje obowiązują przepisy, które pozwalają na uznawanie za równorzędne stopnie uzyskane w trakcie pełnienia służby wojskowej w przypadkach przeniesienia do innej służby mundurowej. W praktyce takie przeniesienia są bardzo częste i społecznie pożądane z wielu powodów. W stosunku do funkcjonariuszy tych służb jednak, którzy dopuścili się przestępstwa nie można orzec środka karnego degradacji, gdyż ten zastrzeżony jest tylko dla żołnierzy. Nie oznacza to oczywiście, że funkcjonariusze tych wymienionych służb mundurowych nie mogą być całkowicie „zdegradowani” lub pozbawieni posiadanego stopnia wojskowego. Ich degradacja jednak może mieć miejsce tylko wówczas, gdy sąd orzeknie w ich sprawach środek karny pozbawienia praw publicznych, który obejmuje swoim zakresem również „utrata posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego”³⁷.

Środek karny pozbawienia praw publicznych, zgodnie z art. 40 § 2 k.k., jak już wcześniej wspomniano, może zostać orzeczony tylko w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególnie potępienie lub w przypadku skazania za przestępstwa enumeratywnie wymienione w tym przepisie. Ma on zatem charakter wyjątkowy, a treść obowiązujących przepisów rodzi pytanie, czy utrata stopnia wojskowego obejmuje również (np. w przypadku policjanta czy funkcjonariusza Straży Granicznej lub Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego) utratę stopnia równorzędnego związanego i otrzymanego w służbie mundurowej, w której sprawca przestępstwa pełnił służbę. Wydaje się, że odpowiedź na tak postawione pytanie powinna być twierdząca, skoro przepisy przewidują równoważność stopni do stopni wojskowych, choć odpowiedź taka nie jest oczywista.

³² Ustawa o Służbie Ochrony Państwa z dnia 8 grudnia 2017 r., t.j. z dnia 4 listopada 2022 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 66 ze zm.

³³ Ustawa o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 r., t.j. z dnia 7 kwietnia 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1061 ze zm.

³⁴ Ustawa o Państwowej Straży Pożarnej z dnia 24 sierpnia 1991 r., t.j. z dnia 5 sierpnia 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1969 ze zm.

³⁵ Ustawa o Straży Marszałkowskiej z dnia 26 stycznia 2018 r., t.j. z dnia 22 lipca 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1727 ze zm.

³⁶ Ustawa o Krajowej Administracji Skarbowej z dnia 16 listopada 2016 r., t.j. z dnia 10 marca 2023 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 615 ze zm.

³⁷ Art. 40 k.k.

Regulacje ustawowe dla każdej z formacji mundurowych zawierają bowiem odrębne przepisy dyscyplinarne. Nadto z istoty postępowania dyscyplinarnego wynika, że jest lub może być ono prowadzone równolegle do postępowania karnego i to niezależnie od tego, czy przestępstwo zostało przez funkcjonariusza popełnione w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, czy poza służbą. W katalogu kar dyscyplinarnych dla wspomnianych służb mundurowych nie ma jednak kary degradacji rozumianej jako powrót do najniższego stopnia w hierarchii służbowej. Z reguły karami dyscyplinarnymi bowiem w służbach mundurowych są kary: 1) upomnienia; 2) nagany; 3) ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku; 4) wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe; 5) obniżenia stopnia; 6) ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby; 7) wydalenia ze służby³⁸.

Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu przewiduje dodatkowo karę dyscyplinarną pozbawienia stopnia oficerskiego (art. 146 ust. 1 pkt. 8). Kary takiej nie przewiduje żadna z innych ustaw tzw. służby mundurowych, a zatem w tym przypadku „degradacja” jest tylko częściowa. Należy także wspomnieć, że kara wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe polega na odwołaniu z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego i mianowaniu na stanowisko służbowe niższe od dotychczas zajmowanego, co oznacza również obniżenie posiadanego stopnia (np. tak jest w Ustawie o Straży Marszałkowskiej). Obniżenie stopnia, czy pozbawienie stopnia oficerskiego jest zatem tylko „degradacją częściową” i dlatego słusznie należy rozróżnić karę obniżenia stopnia (o stopień jeden niżej) od degradacji (do najniższego stopnia niezależnie od stopni posiadanych wcześniej).

Odrębność postępowania dyscyplinarnego i postępowania karnego powoduje, że sąd, skazując funkcjonariusza służby mundurowej, nawet za przestępstwo popełnione w bezpośrednim związku z pełnioną służbą, nie może pozbawić go posiadanego stopnia, gdyż taka kara jest wymierzana w innym trybie i przez inny organ.

V. Ocena dokonanej zmiany przepisów i postulaty *de lege ferenda*

Przeniesienie przepisów regulujących środek karny degradacji z części wojskowej do części ogólnej Kodeksu karnego należy ocenić pozytywnie, gdyż zmiana ta umożliwi sądowi wymierzanie takiej kary także w stosunku do żołnierzy rezerwy czy żołnierzy będących w stanie spoczynku.

³⁸ Przedstawiony katalog na podstawie art. 134 ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. z dnia 8 grudnia 2022 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.

Znowelizowane przepisy przesądzają o tym, że sąd może orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego.

Każda z formacji mundurowych odgrywa w społeczeństwie szczególną i istotną rolę z punktu widzenia funkcjonowania państwa. Z tego względu etos podobny do etosu żołnierza powinien być również immanentną cechą pozostałych służb mundurowych. Przestępstwo popełnione przez funkcjonariusza danej służby mundurowej, w szczególności, gdy dopuścił się on jego w związku z tą służbą czy z motywacji zasługującej na szczególne potępienie wymaga wielorakiego piętnowania. Wymierzana kara za przestępstwo powinna być adekwatna do okoliczności jego popełnienia i czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Przykładowo funkcjonariusz Policji, a więc organu powołanego do strzeżenia praw i bezpieczeństwa obywateli, który znęca się nad zatrzymanym, nie jest godny żadnego z posiadanych stopni policyjnych. Podobnie funkcjonariusz administracji skarbowej, który dopuszcza się przestępstwa polegającego na przyjęciu łapówki lub przestępstwa przeciwko mieniu podważa zaufanie obywateli do finansowych organów państwa. Przykładów takich można mnożyć, podobnie jak odnosić je do wszystkich służb mundurowych.

W każdym takim przypadku sąd powinien mieć możliwość orzeczenia środka karnego degradacji, a więc całkowitego pozbawienia funkcjonariusza posiadanych stopni specyficznych dla danej służby. Tym samym środek karny degradacji nie powinien być zastrzeżony tylko dla żołnierzy (służby czynnej, żołnierzy rezerwy czy żołnierzy w stanie spoczynku) i posiadanych przez nich stopni wojskowych, ale obejmować powinien również każde inne stopnie w służbach mundurowych i hierarchicznie sformalizowanej strukturze.

Rozszerzenie na inne służby mundurowe degradacji jako środka karnego, *de lege ferenda*, powinno być niezależne od postępowań dyscyplinarnych, gdyż taka kara jako dotkliwa i mająca wielowymiarowy charakter powinna pozostawać w arsenale kar wymierzanych przez sąd w ramach wysoce sformalizowanego postępowania karnego. Wówczas zasadność wymierzenia kary degradacji podlegałaby sądowej kontroli instancyjnej w przypadku kwestionowania istnienia przesłanek do jej wymierzenia, podobnie jak każdego innego elementu wyroku wydawanego przez sąd.

Realizacja postulatów objęcia środkiem karnym degradacji funkcjonariuszy wszystkich służb mundurowych, a także wszystkich stopni i stanowisk, niezależnie od formacji w jakiej pełniłby służbę skazany przyczyni się do pogłębienia zaufania obywateli do tych szczególnych instytucji państwowych. Będzie także czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Przyczyni się też do pogłębienia zaufania

obywateli do organów wymiaru sprawiedliwości, które będą orzekały środek karny degradacji w przypadkach przestępstw realizujących ustawowe przesłanki orzeczenia właśnie takiego środka karnego jako elementu wymierzanej kary.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 7 lipca 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 2600 ze zm.
- Ustawa o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r., t.j. z dnia 14 września 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 2305 ze zm.
- Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu z dnia 24 maja 2002 r., t.j. z dnia 28 stycznia 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 557 ze zm.
- Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym z dnia 9 czerwca 2006 r., t.j. z dnia 22 lipca 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1900 ze zm.
- Ustawa o Krajowej Administracji Skarbowej z dnia 16 listopada 2016 r., t.j. z dnia 10 marca 2023 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 615 ze zm.
- Ustawa o Państwowej Straży Pożarnej z dnia 24 sierpnia 1991 r., t.j. z dnia 5 sierpnia 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1969 ze zm.
- Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. z dnia 8 grudnia 2022 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 171 ze zm.
- Ustawa o Służbie Ochrony Państwa z dnia 8 grudnia 2017 r., t.j. z dnia 4 listopada 2022 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 66 ze zm.
- Ustawa o Straży Granicznej z dnia 12 października 1990 r., t.j. z dnia 7 kwietnia 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1061 ze zm.
- Ustawa o Straży Marszałkowskiej z dnia 26 stycznia 2018 r., t.j. z dnia 22 lipca 2022 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1727 ze zm.

Literatura

- Hoc S., *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, LEX/el. 2016.
- Kamiński A., *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, LEX/el. 2006.
- Marcinkowski W., *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*, LEX/el. 2011.
- Marek A., *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, LEX/el. 2010.
- Staszak A., *Przemoc, szczególne udręczenie i szczególne okrucieństwo jako znamię czynu zabronionego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 12.
- Szeleszczuk D., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 19.02.2020 r. I KA 10/19*, „Prawo w Działaniu” 2022, t. 49.
- Winik S., Nowak M., *Degradacja w praktyce – problematyka możliwości podmiotowego rozszerzenia stosowania środka karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2019, nr 4.

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2006 r., WA 19/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1243.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 sierpnia 2005 r., WA 20/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1566.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 1983 r., Rw 1220/82, OSNKW 1983, nr 9, poz. 74.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1979 r., Rw 60/79, OSNKW 1979, nr 5, poz. 57.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 1979 r., Rw 408/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 40.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 1970 r., RNw 42/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 136.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 1964 r., Rw 1517/63, OSNKW 1964, nr 5, poz. 77.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1963 r., Rw 1364/62, OSNKW 1963, nr 7-8, poz. 137.

Netografia

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2024, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024>; [dostęp 11.05.2023].